
Christopher J. Bickerton & Carlo Invernizzi Accetti,
Τεχνολαϊκισμός: Η νέα πολιτική λογική της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας
© για την ελληνική γλώσσα, εκδόσεις OPOSITO, Αθήνα, Απρίλιος 2025
ISBN: 978-618-5833-04-6

Τίτλος πρωτότυπου: *Technopopulism, The New Logic of Democratic Politics*
Πρώτη έκδοση: Oxford University Press, 2021.

Μετάφραση: Βαγγέλης Τσίρμπας
Επιμέλεια / διόρθωση: Ανθή Κιναού
Γραφιστική επιμέλεια: Κώστας Κεχαγιάς
Υπεύθυνος έκδοσης: Μιχάλης Μεντίνης

Christopher J. Bickerton
Carlo Invernizzi Accetti

Τεχνολαϊκισμός

Η νέα πολιτική λογική της αντιπροσωπευτικής
δημοκρατίας

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	23
1. Η έννοια του τεχνολοϊκισμού.....	43
2. Παραλλαγές του τεχνολοϊκισμού.....	71
3. Οι απαρχές του τεχνολοϊκισμού.....	135
4. Οι συνέπειες του τεχνολοϊκισμού.....	209
5. Κανονιστικές σκέψεις για τον τεχνολοϊκισμό.....	241
Συμπέρασμα.....	275
Βιβλιογραφία.....	303

Εισαγωγή

Δεν θα κατανοήσουμε την πολιτική,
μέχρι να διακρίνουμε ποιο είναι το διακύβευμα του
αγώνα.

Schattschneider (1960: vii)

Σήμερα υπάρχει μια νέα διάσταση στην πολιτική... Τα πράγματα δεν είναι τόσο εύκολα όσο όταν κατατάσσαμε τις πολιτικές επιλογές σ' έναν άξονα «αριστερά-δεξιά». Δεν πρόκειται κατ' ανάγκη για ένα χαοτικό σύστημα, αλλά για ένα νέο πολιτικό τοπίο υπό διαμόρφωση...Θα το βρίσκουμε μπροστά μας για πολλά χρόνια.

Hans Wallmark, κεντροδεξιό μέλος του κοινοβουλίου της
Σουηδίας,
παρ. από τον Hall (2019)

Προσπαθώντας να κατανοήσουμε το παρόν

Τι πάει στραβά με τη σύγχρονη δημοκρατία; Είναι ολοφάνερο ότι κάτι συμβαίνει. Πολλά εδραιωμένα κόμματα βρίσκονται σε τελικό στάδιο παρακμής. Άλλα έχουν εξαφανιστεί εντελώς. Τα κομματικά συστήματα μετασηματίζονται άρδην, ενώ αναδύονται νέοι πολιτικοί δρώντες και τύποι κομμάτων. Το πλαίσιο της σύγκρουσης και του αγώνα που διαμόρφωνε τον πολιτικό ανταγωνισμό γίνεται ολοένα και πιο θολό. Οι αμφιβολίες σχετικά με το κατά πόσο τα υφιστάμενα δημοκρατικά καθεστώτα μπορούν να διατηρήσουν τις βασικές τους αξίες πληθαίνουν. Η δυσaréσκεια των πολιτών, όχι μόνο απέναντι σε συγκεκριμένους πολιτικούς δρώντες και οργανώσεις, αλλά και απέναντι στην ίδια τη δημοκρατική τάξη, αυξάνεται διαρκώς.

Η ιδέα ότι η δημοκρατία βρίσκεται κατά κάποιον τρόπο σε «κρίση» είναι πλέον κοινότοπη. Ωστόσο, οι κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν έως τώρα για να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν την κρίση αυτή είναι κατά βάση αρνητικές, υπό την έννοια ότι εστιάζουν σε ό,τι εξαφανίζεται ή υπονομεύεται. Έχει υποστηριχθεί ότι ζούμε στην εποχή της «μεταδημοκρατίας» (Crouch

2003), ότι «η εποχή της κομματικής δημοκρατίας έχει παρέλθει» (Mair 2013) και ότι η αντιπροσωπευτική δημοκρατία «παραμορφώνεται» (Urbinati 2014). Σύμφωνα με άλλες απόψεις, η δημοκρατία ενδεχομένως «πεθαίνει» (Levitsky και Ziblatt 2018) ή φτάνει προς το «τέλος» της (Runciman 2018).

Αν η κρίση σηματοδοτεί τη μετάβαση από μια κατάσταση σε μια άλλη, τότε οπωσδήποτε κάτι εγκαταλείπεται. Συνεπώς, ο πολλαπλασιασμός αρνητικών εικόνων είναι κατανοητός και αναδεικνύει σημαντικές τάσεις των σύγχρονων δημοκρατικών καθεστώτων. Την ίδια στιγμή, υπάρχει η πρόκληση να σκιαγραφήσουμε τον νέο τύπο πολιτικής που αντικαθιστά αυτό που εγκαταλείπεται. Το παρόν βιβλίο επιδιώκει να αναπτύξει ένα σύνολο θετικών εννοιολογικών κατηγοριών για την κατανόηση της σύγχρονης κρίσης της δημοκρατίας. Το επίθετο «θετικός» δεν χρησιμοποιείται αξιολογικά, με την έννοια του «καλός», αλλά για να περιγράψει και να ερμηνεύσει το υπάρχον και τον τρόπο λειτουργίας του.

Δεν παρατηρούμε το «τέλος» ούτε τον «θάνατο» της δημοκρατίας, αλλά τον μετασχηματισμό της λογικής του πολιτικού ανταγωνισμού εντός υπάρχοντων δημοκρατικών καθεστώτων. Γενικά, τα δημοκρατικά συστήματα αποδεικνύονται πολύ ανθεκτικότερα από ό,τι υπολόγιζαν κάποιες δυσοίωνες προβλέψεις που διατυπώθηκαν στο πέρασμα των τελευταίων ετών. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι εκλογές και τα βασικά δικαιώματα εξακολουθούν να υπάρχουν, ενώ φαίνεται να παραμένει εφικτή η αντικατάσταση όσων φέρουν αξιώματα μέσω συνταγματικά κατοχυρωμένων διαδικασιών. Ωστόσο, ο τρόπος λειτουργίας των πολιτικών δρώντων εντός αυτών των συνταγματικών πλαισίων, καθώς και τα είδη των αποτελεσμάτων που παράγουν τα πολιτικά μας συστήματα έχουν υποστεί ριζικούς μετασχηματισμούς.

Κατά το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας των σύγχρονων δημοκρατικών καθεστώτων, ο πολιτικός ανταγωνισμός συγκροτούνταν στη βάση της ιδεολογικής διαίρεσης αριστερά-δεξιά. Ο ανταγωνισμός για τα δημόσια αξιώματα αφορούσε στην ύπαρξη διαφορετικών οραμάτων διακυβέρνησης της κοινωνίας, τα οποία εμπεριείχαν διαφορετικά αξιακά συστήματα και πρέσβευαν ανταγωνιστικά μεταξύ τους συμφέροντα. Παρόλο που αυτό το είδος πολιτικού ανταγωνισμού δεν έχει εξαλειφθεί πλήρως, έχει επικαλυφθεί – και σε κάποιον βαθμό αντικατασταθεί – από μια νέα λογική, σύμφωνα με την οποία ο ανταγωνισμός αφορά πρωτίστως αντικρουόμενες αξιώσεις αντιπροσώπευσης του «λαού» συνολικά και αξιώσεις κατοχής των απαιτούμενων ικανοτήτων, ώστε η λαϊκή βούληση να μεταφραστεί σε χάραξη

πολιτικής. Ως εκ τούτου, ο λαϊκισμός και η τεχνοκρατία αναδεικνύονται σε βασικά θεμέλια της σύγχρονης δημοκρατικής πολιτικής.

Η σχέση του λαϊκισμού με την τεχνοκρατία είναι διαφορετικής φύσης από εκείνη της αριστεράς με τη δεξιά. Μεταξύ αριστεράς και δεξιάς υπάρχει ουσιαστική αντίθεση, καθώς βασίζονται σε αλληλοσυγκρουόμενα αξιακά συστήματα και σε αντιμαχόμενες ομάδες συμφερόντων εντός της κοινωνίας. Αντιθέτως, επειδή δεν συνυφαίνονται με ουσιαστικά συμφέροντα και πολιτικές δεσμεύσεις, ο λαϊκισμός και η τεχνοκρατία μπορούν να εκληφθούν ως *τρόποι πολιτικής δράσης*, οι οποίοι συνδυάζονται ποικιλοτρόπως. Πολλοί σύγχρονοι πολιτικοί δρώντες και οργανώσεις εμφανίζουν χαρακτηριστικά και των δύο. Αυτό υποδεικνύει ότι οι σημαντικότερες διαφορές μεταξύ των βασικών σύγχρονων πολιτικών δρώντων δεν είναι ιδεολογικές, αλλά μάλλον εντοπίζονται στον ιδιαίτερο τρόπο *σύνθεσης* λαϊκιστικών και τεχνοκρατικών στοιχείων.

Σε αυτό το σημείο, αξίζει να επισημάνουμε δύο πτυχές αυτής της βασικής θέσης, οι οποίες φέρνουν σημαντικές αλλαγές στον τρόπο κατανόησης της σύγχρονης δημοκρατικής πολιτικής, και ιδίως του ρόλου που διαδραματίζει ο λαϊκισμός και η τεχνοκρατία σε αυτό το πλαίσιο. Πρώτον, προτείνουμε ότι ο λαϊκισμός και η τεχνοκρατία δεν πρέπει να εκλαμβάνονται ως γνωρίσματα μίας συγκεκριμένης κατηγορίας δρώντων, οι οποίοι μπορούν να διαχωριστούν από τους «συμβατικούς» πολιτικούς δρώντες και να θεωρηθεί ότι βρίσκονται σε αντιπαράθεση με αυτούς. Αντιθέτως, έχουν αναδειχθεί σε κεντρικά κεφάλαια μιας νέας πολιτικής γραμματικής – ή λογικής – που επηρεάζει τη συμπεριφορά όλων των πολιτικών δρώντων στα σύγχρονα δημοκρατικά καθεστώτα. Όπως θα δούμε με τη βοήθεια πολλών παραδειγμάτων, μέχρι και πολιτικοί δρώντες που διατείνονται ότι στέκονται απέναντι στον λαϊκισμό ή στην τεχνοκρατία (ή και τα δύο) ενσωματώνουν ορισμένα από τα γνωρίσματά τους λόγω του περίπλοκου συστήματος πολιτικών κινήτρων και περιορισμών που αντιμετωπίζουν αυτή την εποχή.

Δεύτερον, εντός αυτής της νέας πολιτικής λογικής ο λαϊκισμός και η τεχνοκρατία δεν συνιστούν απλώς μια αντίθεση. Παρόλο που συχνά οι ρητορικές επικλήσεις, στη λαϊκή βούληση αφενός και στις ικανότητες αφετέρου, διατυπώνονται αντιπαραθετικά, ανάμεσά τους υπάρχει μια βαθιά συνάφεια που εδράζεται στο γεγονός ότι αμφότερες δεν έχουν ερείσματα στην εκπροσώπηση συγκεκριμένων κοινωνικών αρχών και συμφερόντων και ως εκ τούτου προωθούν μια *αδιαμεσολάβητη αντίληψη περί κοινού καλού*

που μεταφράζεται είτε στη μονολιθική αντίληψη περί «λαϊκής βούλησης» είτε στη συγκεκριμένη αντίληψη περί πολιτικής «αλήθειας», στην οποία ισχυρίζονται ότι έχουν πρόσβαση οι τεχνοκράτες. Με αυτόν τον τρόπο, τόσο ο λαϊκισμός όσο και η τεχνοκρατία τίθενται απέναντι στην παραδοσιακή αντίληψη της κομματικής δημοκρατίας ως ενός συστήματος «ελεγχόμενης αντιπαλότητας» μεταξύ ανταγωνιστικών κοινωνικών συμφερόντων και αξιών που είναι κατ' αρχήν εξίσου θεμιτές (Rosenblum 2008).

Η έννοια που προτείνουμε ότι αποτυπώνει αυτό το σύνολο εξελίξεων είναι ο *τεχνολαϊκισμός*, μια νέα μορφή πολιτικής δράσης που συνδυάζει τα γνωρίσματα του λαϊκισμού με εκείνα της τεχνοκρατίας. Οι σύγχρονοι πολιτικοί δρώντες βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα νέο σύστημα κινήτρων και περιορισμών που τους ωθεί να ενσωματώσουν τόσο λαϊκιστικούς όσο και τεχνοκρατικούς τρόπους ρητορικής και οργάνωσης, ενώ απαγκιστρώνονται ολοένα και περισσότερο από την εκπροσώπηση συγκεκριμένων κοινωνικών συμφερόντων και αξιών. Αυτό δεν ισοδυναμεί με το τέλος της δημοκρατίας, καθώς οι τυπικές διαδικασίες δημοκρατικής λήψεως αποφάσεων εξακολουθούν να υφίστανται, αλλά τροποποιεί θεμελιωδώς το *modus operandi* τους και τα πολιτικά αποτελέσματα που παράγουν.

Το παρόν βιβλίο σκιαγραφεί το περίγραμμα της τεχνολαϊκιστικής λογικής, καθώς και εξετάζει τις ιστορικές καταβολές, τις πιθανές συνέπειες και τις κανονιστικές προεκτάσεις της. Πρόκειται για την πρώτη ολοκληρωμένη θεωρία που παρουσιάζει τον τεχνολαϊκισμό ως τη νέα δομική λογική της σύγχρονης δημοκρατικής πολιτικής.

Συνδυάζοντας τον λαϊκισμό με την τεχνοκρατία

Οι παραπάνω γενικές θέσεις θα τεκμηριωθούν με αναφορές σε ενδεικτικά παραδείγματα. Μια πολιτική λογική, σύμφωνα με τον προτεινόμενο ορισμό μας (ένα σύστημα πολιτικών κινήτρων και περιορισμών), καθίσταται ορατή κατά βάση μέσω των αποτελεσμάτων της. Ως εκ τούτου, θα εξετάσουμε λεκτικά μοτίβα και οργανωτικές μορφές που υιοθετούνται από πολιτικούς δρώντες στη Δυτική Ευρώπη, όπου θα εστιάσουμε κυρίως. Επίσης, θα αναλύσουμε πώς κάποια από τα παλαιότερα πολιτικά κόμματα – όπως το βρετανικό Εργατικό Κόμμα – προσαρμόστηκαν και μετασχηματίστηκαν σε επίπεδο λόγου και οργάνωσης, για να εναρμονιστούν με την τεχνολαϊκιστική πολιτική λογική. Ωστόσο, κεντρικό σημείο της μελέτης μας

θα αποτελέσουν νέα πολιτικά κόμματα που βρίσκονται στην εξουσία στη Γαλλία, στην Ιταλία και στην Ισπανία, διότι εκεί εντοπίζονται οι δομικές προϋποθέσεις διαμόρφωσης της σύγχρονης πολιτικής δράσης με έναν πιο διαυγή και έντονο τρόπο.

Το ιταλικό Κίνημα Πέντε Αστέρων (M5S) αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Ιδρύθηκε το 2009 από τον δημοφιλή Ιταλό μπλόγκερ και κωμικό Μπέπε Γκρίλο και τον λιγότερο διάσημο σχεδιαστή μιντιακής στρατηγικής και γκουρού του διαδικτύου Τζιανρομπέρτο Καζαλέτζιο· πολύ σύντομα το κόμμα έγινε πρωταγωνιστής της σύγχρονης ιταλικής πολιτικής σκηνής. Ήδη από το 2013 ξεπέρασε τα υπόλοιπα εθνικά κόμματα σε ψήφους και από το 2018 συμμετέχει σταθερά σε κυβερνητικούς συνασπισμούς ως κεντρικός εταίρος, αρχικά με την ακροδεξιά Λέγκα του Βορρά και στη συνέχεια με το κεντροαριστερό Δημοκρατικό Κόμμα. Ήταν εξαρχής σαφές ότι το M5S αποτελεί ένα νέο πολιτικό φαινόμενο, μη ταξινομήσιμο με παραδοσιακούς όρους δεξιάς-αριστεράς. Αμφισβητεί ανοιχτά την ισχύ αυτών των εννοιολογικών κατηγοριών στη σύγχρονη εποχή και ισχυρίζεται ότι υπερβαίνει τη διαίρεση μεταξύ αριστεράς και δεξιάς. Τόσο οι ουσιαστικές πολιτικές δεσμεύσεις του όσο και οι βάσεις στήριξης του στην κοινωνία αποτελούν ένα «εκλεκτικό μείγμα» που «διαπερνά τις παραδοσιακές ιδεολογικές διαιρέσεις» (Tronconi 2015).

Η ταμπέλα που χρησιμοποιείται συχνότερα για να το περιγράψει είναι εκείνη του «λαϊκισμού», καθώς το M5S παρουσιάζει πολλά από τα γνωρίσματα που αποδίδονται σε αυτή την έννοια, από την πολεμική ρητορική που αντιπαραθέτει τον «λαό» σε μια διαβολική και διεφθαρμένη «ελίτ» μέχρι τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια μιας ηγετικής προσωπικότητας, η οποία ισχυρίζεται ότι ενσαρκώνει την εκλογική βάση παρακάμπτοντας τους ενδιάμεσους φορείς (Mudde 2004, Müller 2016, Urbinati 2019). Παρόλα αυτά, ένα άλλο σύνολο χαρακτηριστικών που συνέβαλε στην πρόσφατη πολιτική επιτυχία του M5S έχει συγκεντρώσει λιγότερη προσοχή μέχρι στιγμής: η έντονα τεχνοκρατική αντίληψη της πολιτικής. Αρχικά, το κόμμα ισχυρίζεται ότι προσφέρει πιο ικανή και αποτελεσματική διακυβέρνηση σε σύγκριση με τα παραδοσιακά πολιτικά κόμματα χάρη στη «συλλογική ευφυΐα» που μπορεί να αξιοποιήσει με διαδικτυακά εργαλεία λήψης αποφάσεων. Σε αντίθεση με τα παραδοσιακά πολιτικά κόμματα, το M5S δεν βασίζεται σε ένα συγκεκριμένο σύνολο (αμφισβητούμενων) αξιών, ούτε ισχυρίζεται ότι εκπροσωπεί τα συμφέροντα κάποιας διακριτής κοινωνικής ομάδας,

αλλά παρουσιάζεται ως εργαλείο βελτίωσης της ποιότητας της δημόσιας πολιτικής που στηρίζεται στην οργανωτική ισχύ του διαδικτύου ως μέσου συγκέντρωσης διάχυτων ικανοτήτων των απλών πολιτών (Bordignon και Ceccarini 2013, Bickerton και Invernizzi Accetti 2018).

Γι' αυτόν τον λόγο, προτείνουμε ότι το M5S μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητό ως ένας ιδιαίτερος συνδυασμός λαϊκιστικών και τεχνοκρατικών στοιχείων, τον οποίο περιγράφουμε ως εκδοχή «τεχνολαϊκισμού από τα κάτω». Σύμφωνα με αυτή την εκδοχή του τεχνολαϊκισμού, οι απλοί πολίτες δεν εκλαμβάνονται ως φορείς υποκειμενικών συμφερόντων και αξιών, αλλά ως φορείς ικανοτήτων και ειδικών γνώσεων που μπορούν να τεθούν στην υπηρεσία της υπόλοιπης κοινωνίας μέσω του διαδικτύου. Ο λαός ως άθροισμα μεμονωμένων ειδημόνων, ικανών να διαμορφώσουν συλλογικά καλύτερες πολιτικές, αντιπαράθεται στην πολιτική ελίτ, η οποία παρουσιάζεται είτε ως ανίκανη είτε ως εκπρόσωπος ειδικών συμφερόντων. Η επιτυχία αυτής της προσέγγισης δείχνει πόσο ελκυστική στο παρόν πολιτικό τοπίο είναι μια πολιτική πρόταση που συνδυάζει λαϊκιστικά και τεχνοκρατικά στοιχεία.

Ένα άλλο εξέχον παράδειγμα είναι το *La République En Marche* (LREM) του Εμανουέλ Μακρόν. Αν και αυτό το πολιτικό κίνημα επεδίωξε να παρουσιαστεί και συχνά ερμηνεύτηκε ως πολιτική νέμεση και προπύργιο εναντίον λαϊκιστικών κινήματων, όπως το ιταλικό M5S, με μια πιο προσεκτική ματιά εντοπίζονται πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Το LREM δημιουργήθηκε τον Μάρτιο του 2016, ύστερα από τη «Μεγάλη Εκστρατεία» του Μακρόν (που είχε διατελέσει Υπουργός στη σοσιαλιστική κυβέρνηση Ολάντ) σε όλη τη Γαλλία. Επρόκειτο για μια «διερευνητική αποστολή», στο πλαίσιο της οποίας μια μικρή ομάδα ειδικών στη χάραξη πολιτικής και την ανάλυση της κοινής γνώμης ψηλάφησε τις επιθυμίες του γαλλικού εκλογικού σώματος. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του ίδιου του Μακρόν, τα δύο βασικά ευρήματα του εγχειρήματος ήταν ότι το γαλλικό εκλογικό σώμα ήταν βαθιά απογοητευμένο από το «πολιτικό κατεστημένο» και ότι ενδιαφερόταν περισσότερο για ένα σύνολο «συναινετικών πολιτικών στόχων», όπως η «βελτίωση του βιοτικού επιπέδου» και η «διατήρηση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας», παρά για την προώθηση ενός πολιτικού προγράμματος με ιδεολογικές αναφορές (Macron 2016).

Το LREM δημιουργήθηκε σε μια συνειδητή προσπάθεια ανταπόκρισης σε αυτά τα δύο αιτήματα, επομένως λαϊκιστικά και τεχνοκρατικά στοιχεία αποτέλεσαν τις θεμέλιες λίθους του LREM. Το λαϊκιστικό στοιχείο είναι εμφανές στον ισχυρισμό του Μακρόν περί σύγκρουσης με το γαλλικό

«πολιτικό κατεστημένο», αν και (όπως συμβαίνει και με πολλούς άλλους λαϊκιστές ηγέτες) στην πραγματικότητα ο ίδιος ανήκει σε αυτό το κατεστημένο. Επίσης, ο λαϊκισμός εντοπίζεται στον μεγάλο βαθμό εξατομίκευσης και συγκέντρωσης εξουσίας γύρω από το πρόσωπο του ίδιου του Μακρόν. Όπως επεσήμαναν αμέσως πολλοί σχολιαστές, δεν αποτελεί σύμπτωση το γεγονός ότι το LREM ως ακρωνύμιο του *En Marche!* συμπίπτει με τα αρχικά του ιδρυτή και αδιαμφισβήτητου ηγέτη του, Εμανουέλ Μακρόν. Παράλληλα, ο Μακρόν καλλιέργησε μια χαρακτηριστικά τεχνοκρατική εικόνα του εαυτού του ως ικανού και αποτελεσματικού υπηρέτη του κοινού συμφέροντος, ο οποίος μπορεί να «φέρει αποτελέσματα», μένοντας ανεπηρέαστος από ιδεολογικές προκαταλήψεις.

Η σύνθεση λαϊκιστικών και τεχνοκρατικών γνωρισμάτων από το LREM δεν συμβαίνει όπως στην περίπτωση του M5S. Το M5S συνδυάζει τον λαϊκισμό με την τεχνοκρατία στο πλαίσιο της αξιοποίησης της «συλλογικής ευφυΐας» μέσω του διαδικτύου. Στην περίπτωση του LREM, η σύνθεση μετουσιώνεται στο πρόσωπο του ίδιου του Μακρόν, ο οποίος εμφανίζεται ως ενσάρκωση του οράματος του Γαλλικού λαού για πολιτική αλλαγή, ενώ παράλληλα θεωρείται ως ικανός και αποτελεσματικός άνθρωπος των έργων που διαθέτει τον δυναμισμό και την τεχνογνωσία που απαιτούνται για την υλοποίηση ορθών πολιτικών. Γι' αυτόν τον λόγο, προτείνουμε ότι το LREM μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα ως μια εκδοχή «τεχνολαϊκισμού από τα πάνω» που περιστρέφεται γύρω από την ηγετική φυσιογνωμία του Μακρόν, σε αντίθεση με την έννοια του «ειδήμονα πολίτη» που πρεσβεύει το M5S. Η ταυτόχρονη εκλογική επιτυχία αυτών των δύο πολιτικών δυνάμεων στην Ιταλία και στη Γαλλία αναδεικνύει με σαφήνεια μια ευρεία δομική τάση που ωθεί τους σύγχρονους πολιτικούς δρώντες να ενσωματώσουν μια σύνθεση λαϊκιστικών και τεχνοκρατικών στοιχείων εις βάρος πιο ουσιαστικών ιδεολογικών επιλογών από τον παραδοσιακό άξονα αριστεράς-δεξιάς.

Ένα τρίτο γλαφυρό παράδειγμα είναι το ισπανικό *Podemos*. Πρόκειται για μια πιο περίπλοκη περίπτωση σε σύγκριση με τις προαναφερθείσες, επειδή το *Podemos* έχει έντονο ιδεολογικό στίγμα στο φάσμα της παραδοσιακής διαίρεσης αριστεράς-δεξιάς. Τόσο η ηγεσία του όσο και η συντριπτική πλειοψηφία της εκλογικής του βάσης έχουν αριστερό πολιτικό υπόβαθρο. Οι συμμαχίες του κόμματος στο Ευρωπαϊκό και στο Ισπανικό Κοινοβούλιο επιβεβαιώνουν τον αριστερό προσανατολισμό του. Παρόλα αυτά, είναι αδύνατο να κατανοήσουμε την εξέχουσα πολιτική θέση του *Podemos* από το 2014

και τον μετασηματιστικό αντίκτυπο που επέφερε στο ισπανικό κομματικό σύστημα, αν σταθούμε μόνο στις ουσιαστικές ιδεολογικές δεσμεύσεις του.

Το κόμμα ιδρύθηκε στα θεμέλια μιας «λαϊκιστικής πρότασης», όπως ανέφεραν τα ιδρυτικά στελέχη του. Σύμφωνα με αυτή την πρόταση, «οι παραδοσιακές ιδεολογικές κατηγορίες της “αριστεράς” και της “δεξιάς” έχουν καταστεί ιστορικά παρωχημένες» και πρέπει να διανοιχτεί μια νέα διάσταση πολιτικής αντιπαράθεσης μεταξύ του «λαού» ή της «δημοκρατίας» από τη μία πλευρά και των «ελίτ» ή της «κάστας» από την άλλη (Errejon 2014). Αυτή η ρητορική στρατηγική διευρύνθηκε μέσω ενός χαρακτηριστικά λαϊκιστικού τρόπου οργάνωσης που περιστρέφεται γύρω από μια «πολύ αναγνωρίσιμη ηγετική φυσιογνωμία», για να επικαλεστούμε την αυτοπεριγραφή του Πάμπλο Ιγλέσιας (Iglesias 2015). Την ίδια στιγμή, το *Podemos* έχει καλλιεργήσει μια τεχνοκρατική εικόνα του εαυτού του ως «κόμμα καθηγητών» (*partido de profesores*) που προσφέρει ικανές και πραγματιστικές λύσεις στα πολιτικά προβλήματα της Ισπανίας (De Azua 2014). Αυτή η διάσταση εκδηλώνεται με τη μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια στην επιμονή του κόμματος ότι οι πολιτικές προτάσεις του εκπορεύονται από την «κοινή λογική». Μάλιστα, το *Podemos* έφτασε στο σημείο να παρουσιάσει μια προεκλογική διακήρυξη με τη μορφή καταλόγου ΙΚΕΑ, εκπέμποντας το μήνυμα ότι το κόμμα είναι κοντά στις συνήθειες του «απλού ψηφοφόρου», αλλά και ότι προτείνει πολιτικές που είναι τόσο αυτονόητες όσο οι οδηγίες συναρμολόγησης ενός επίπλου ΙΚΕΑ. Στις υπόλοιπες διακηρύξεις του, το *Podemos* έκανε emphaticές επικλήσεις στη γνώση και στις δεξιότητες, ζητώντας από ουδέτερους «ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες» να επικυρώσουν το περιεχόμενό τους (Bickerton και Invernizzi-Accetti 2018).

Γ' αυτόν τον λόγο, προτείνουμε ότι το *Podemos* μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα ως μια «υβριδική» εκδοχή τεχνολαϊκισμού που εκφράζει μια αριστερή πολιτική ταυτότητα και μια ιδιαίτερη σύνθεση λαϊκιστικών και τεχνοκρατικών στοιχείων. Σε μια ιδιωτική επικοινωνία, ένα από τα ιδρυτικά στελέχη του πολιτικού κινήματος – ο πρώην συντονιστής ευρωπαϊκής πολιτικής και μέλος του Ισπανικού Κοινοβουλίου, Πάμπλο Μπουστιντούι Αμαδόρ – ανέφερε ότι τα λαϊκιστικά και τα τεχνοκρατικά στοιχεία ενσωματώθηκαν συνειδητά από την ηγεσία του κόμματος, επειδή κρίθηκαν αναγκαία για να διεκδικήσει την πολιτική εξουσία με αξιώσεις και, συνεπώς, να καταφέρει να εφαρμόσει την επί της ουσίας αριστερή πολιτική ατζέντα του.

Ακριβώς λόγω της υβριδικότητάς του, το *Podemos* προσφέρει ένα εξαι-

ρετικό παράδειγμα των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων αυτού που ονομάζουμε τεχνολαϊκιστική λογική στον δημόσιο λόγο και στον τρόπο πολιτικής οργάνωσης των σύγχρονων διεκδικητών της εξουσίας. Ακόμα και ένα κόμμα που έχει βάλει στόχο την προώθηση μιας πολιτικής ατζέντας με ιδεολογικές αναφορές έχει ισχυρό κίνητρο να ενσωματώσει έναν συνδυασμό λαϊκιστικών/τεχνοκρατικών μορφών λόγου και λαϊκιστικών/τεχνοκρατικών τρόπων πολιτικής οργάνωσης. Αυτό ακριβώς εννοούμε όταν ισχυριζόμαστε ότι ο λαϊκισμός και η τεχνοκρατία έχουν καταστεί βασικά συστατικά μιας νέας πολιτικής λογικής, η οποία εν μέρει αντικαθιστά και εν μέρει επικαλύπτει την παραδοσιακή διαίρεση αριστεράς-δεξιάς.

Ο τεχνολαϊκισμός ως νέο φαινόμενο

Μια ένσταση που μπορεί να διατυπωθεί σε αυτό το σημείο είναι ότι το φαινόμενο που ισχυριζόμαστε ότι αποκαλύπτουμε δεν είναι ούτε νέο ούτε απροσδόκητο. Άλλωστε όλοι οι υποψήφιοι για δημόσια αξιώματα δεν υποστηρίζουν διαχρονικά ότι εκπροσωπούν τα συμφέροντα του «λαού» εν συνόλω, καθώς και ότι διαθέτουν τις ικανότητες που απαιτούνται για να μεταφράσουν τη βούλησή του σε χάραξη πολιτικής; Το γεγονός ότι η τεχνολαϊκιστική πολιτική λογική είναι πανταχού παρούσα στο σύγχρονο πολιτικό τοπίο δεν πρέπει να μας κάνει να παραβλέπουμε ότι εμφανίζεται μέσα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό συγκείμενο. Αν συγκρίνουμε τις προαναφερθείσες κομματικές εκφάνσεις του τεχνολαϊκισμού με τα πιο παραδοσιακά ιδεολογικά κόμματα που κυριάρχησαν στο δυτικοευρωπαϊκό πολιτικό στερέωμα κατά το μεγαλύτερο διάστημα του εικοστού αιώνα, θα δούμε σημαντικές διαφορές.

Αρχικά, αξίζει να σημειωθεί ότι δεν επικαλούνταν πάντοτε όλα τα πολιτικά κόμματα τον «λαό» ως πηγή πολιτικής νομιμοποίησης και εκλογικής υποστήριξης. Αμφότερες οι οικογένειες των βασικών πολιτικών κομμάτων που κυριάρχησαν στο δυτικοευρωπαϊκό πολιτικό σκηνικό στον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δηλαδή το Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα της κεντροαριστεράς και το Χριστιανοδημοκρατικό κόμμα της κεντροδεξιάς, θεωρούσαν ότι εξέφραζαν πολιτικά ένα μέρος της κοινωνίας: την εργατική τάξη στην περίπτωση των Σοσιαλδημοκρατών, τους χριστιανούς στην περίπτωση των Χριστιανοδημοκρατών. Κατά καιρούς, και οι δύο οικογένειες κομμάτων διατείνονταν ότι τα ιδιαίτερα συμφέροντα και οι αξίες της

συγκεκριμένης τάξης ή ομάδας που (ισχυρίζονταν ότι) εκπροσωπούσαν συνέπιπταν με το γενικό συμφέρον της κοινωνίας. Ωστόσο, αυτό συνιστά μια πολύ διαφορετική αντίληψη περί γενικού συμφέροντος σε σύγκριση με την έννοια της «λαϊκής βούλησης», η οποία είναι σύμφυτη με τη λαϊκιστική αξίωση εκπροσώπησης του λαού συνολικά. Όπως επισημαίνει ο Μορίς Ντουβερζέ στην κλασική πραγματεία του για τα σύγχρονα μαζικά κόμματα, αυτά προσέφεραν μια «συγκεκριμένη ερμηνεία του κοινού καλού» που πηγάζει από ένα συγκεκριμένο σύνολο αξιών και συμφερόντων και συνεπώς αναγνωρίζει την πολιτική νομιμοποίηση των υπόλοιπων, ανταγωνιστικών ερμηνειών (Duverger 1954). Αντιθέτως, σήμα κατατεθέν του λαϊκιστικού λόγου είναι η αξίωση για «αποκλειστική αντιπροσώπευση» της λαϊκής βούλησης που δεν αφήνει περιθώριο για αναγνώριση της πολιτικής νομιμοποίησης των αντιπάλων (Müller 2016).

Η επίκληση στις ικανότητες και στις ειδικές γνώσεις που χρησιμοποιείται ευρέως στις μέρες μας ως βάση πολιτικής νομιμοποίησης ήταν πολύ σπάνια στις αρχές και στα μέσα του εικοστού αιώνα, λόγω της ουσιαστικής ιδεολογικής σύγκρουσης που βρισκόταν σε εξέλιξη ανάμεσα στα παραδοσιακά μαζικά πολιτικά κόμματα. Στο πλαίσιο μιας βαθιάς διαφωνίας γύρω από τον σκοπό της πολιτικής δράσης, δεν έχει ιδιαίτερο νόημα να ισχυριστεί κανείς ότι μπορεί να χαράξει αποτελεσματικές και «ορθές» δημόσιες πολιτικές. Αυτό που διακυβευόταν ήταν το τι ακριβώς συνιστά «ορθή» δημόσια πολιτική. Επομένως, για ένα μεγάλο μέρος του εικοστού αιώνα, οι επικλήσεις στις ικανότητες και στις ειδικές γνώσεις αφορούσαν αποκλειστικά εσωκομματικές διαμάχες ή διαμάχες εντός συνασπισμών, όπου τα ουσιαστικά πολιτικά ζητήματα είχαν ήδη διευθετηθεί. Απευθυνόμενοι στην ευρεία εκλογική μάζα, οι υποψήφιοι για τα δημόσια αξιώματα παρουσιάζονταν ως προασπιστές συγκεκριμένων συμφερόντων και αξιακών συνθημάτων και πολύ λιγότερο ως φορείς ιδεολογικά ουδέτερης και «ορθής» πολιτικής.

Η τρέχουσα έμφαση στις ικανότητες και στις ειδικές γνώσεις οφείλεται στη σταδιακή εγκατάλειψη, ή τουλάχιστον συρρίκνωση, του ιδεολογικού ορίζοντα, καθώς οι θεμελιώδεις διαφωνίες σχετικά με τον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας έχουν μπει στο περιθώριο. Παρόμοια με τις λαϊκιστικές επικλήσεις στον «λαό» συνολικά, οι τεχνοκρατικές επικλήσεις στις ικανότητες και στις ειδικές γνώσεις ως πηγή πολιτικής νομιμοποίησης καθίστανται κυρίαρχες τη στιγμή που οι συγκρούσεις συμφερόντων και αξιών με ιδεολογικό υπόβαθρο υποχωρούν.

Ως εκ τούτου, η τεχνολογική πολιτική λογική συνιστά ένα νέο ιστορικό φαινόμενο. Θεωρητικά, οι δημοκρατικοί πολιτικοί δρώντες μπορεί να είχαν ανέκαθεν κίνητρο να παρουσιάζονται ως εκπρόσωποι του «λαού» συνολικά, καθώς και να ισχυρίζονται ότι διαθέτουν τις ικανότητες και τις γνώσεις που απαιτούνται για να μεταφράσουν τη λαϊκή βούληση σε χάραξη πολιτικής. Ωστόσο, αυτό δεν έχει καταγραφεί ιστορικά. Όσο ο εκλογικός ανταγωνισμός βασιζόταν κυρίως στην ιδεολογική αντιπαράθεση, ο λαϊκισμός και η τεχνοκρατία δεν αποτελούσαν κεντρικούς τρόπους πολιτικής δράσης. Πρέπει να εξηγηθεί πώς αυτοί οι τρόποι πολιτικής δράσης έγιναν τόσο κυρίαρχοι στις μέρες μας που δεν μπορούμε να φανταστούμε μια εποχή όπου τα πράγματα ήταν αλλιώς. Αυτό ακριβώς επιδιώκει το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας.

Ο διαχωρισμός της κοινωνίας από την πολιτική

Η ανάλυσή μας για την ανάδειξη του τεχνολογικού σε δομική λογική της σύγχρονης δημοκρατικής πολιτικής εστιάζει στη σύνθετη εξέλιξη της σχέσης των κοινωνικών διαιρέσεων με την κομματική πολιτική κατά τη διάρκεια του περασμένου αιώνα. Τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα – στο αποκορύφωμα, δηλαδή, αυτού που ονομάζουμε «εποχή της ιδεολογικής πολιτικής λογικής» – η κοινωνία ήταν ποικιλοτρόπως συνυφασμένη με την πολιτική μέσω πανίσχυρων εργαλείων διαμεσολάβησης, όπως τα μαζικά κόμματα, αλλά και τα συνδικάτα, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, οι θρησκευτικές οργανώσεις και τα μέσα ενημέρωσης. Πρόκειται για την περίφημη θεωρία των «διαιρετικών δομών» που ανέπτυξαν οι Σέιμουρ Μάρτιν Λίπσετ και Στέιν Ρόκαν για να αναλύσουν την ευρωπαϊκή πολιτική στα μέσα του εικοστού αιώνα: τα πολιτικά κόμματα εξέφραζαν αποτελεσματικά τις κοινωνικές ομάδες, οι οποίες προσδιορίζονταν μέσω διαφορετικών συμφερόντων και αξιών (Lipset και Rokkan 1967).

Τις επόμενες δεκαετίες, η στενή συσχέτιση των κοινωνικών διαιρέσεων με την κομματική πολιτική έφθινε προοδευτικά. Μια αιτία ήταν η διάβρωση κοινωνικών σχηματισμών και ομάδων που αποτελούσαν τη βάση των καθιερωμένων κοινωνικοπολιτικών διαιρετικών τομών. Η διάβρωση συντελέστηκε λόγω *μετασχηματισμών της οικονομικής δομής* (που υπονόμισαν την παραδοσιακή ταξική διάκριση μεταξύ «προλεταριάτου» και «αστικής τάξης»), μιας προεξάρχουσας διαδικασίας *εκκοσμίκευσης* (που μείωσε τη